הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 459-471

שיעור כז

"השני מתקיע" – תקיעת שופר בתפילת מוסף

(ראש השנה לב ע"ב)

א. "השני מתקיע" – גזרה ו"שמצוות היום במוסף"
ב. מספר קולות השופר והברכות
ג. תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד
ד. תקיעה בשופר בציבור היא חלק ממצוות ההתכנסות לתפילה בראש השנה
סיכום

א. "השני מתקיע" – גזרה ו"שמצוות היום במוסף"

במשנה (לב ע"ב) נאמר:

> העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה, השני מתקיע.

"השני" הוא החזן השני, ומכאן שתוקעים בשופר בתפילת מוסף. בירושלמי (ד, ח) נאמרו שלושה הסברים לכך שתוקעים בתפילת מוסף ולא בתפילת שחרית:

> רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן: מפני מעשה שאירע. פעם אחת תקעו בראשונה והיו השונאים סבורין שמא עליהם הם הולכין, ועמדו עליהן והרגום. מיגו דאינון חמי לון קראיי שמע ומצליין וקוראין באורייתא מצליי ותקעין, אינון אמרין בנימוסין אינון עסיקין...
> רבי יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדרי שמע לה מן הדא: "שמעה ה' צדק" (תהלים יז, א) זו קריאת שמע, "הקשיבה רנתי" (שם) זו רינון תורה, "האזינה תפלתי" (שם) זו תפילה, "בלא שפתי מרמה" (שם) זו מוסף. מה כתיב בתריה? "מלפניך משפטי יצא" (שם ב).
> אמר רבי אחא בר פפא קומי רבי זעירה: שנייא היא שמצות היום במוסף. אמר רבי תחליפה קיסרייא: קרייא אמר כן "יום תרועה... ועשיתם" (במדבר כט, א-ב).

לדברי רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוחנן הטעם שתוקעים במוסף הוא שפעם אחת תקעו בשחרית והרומאים חשבו שהתקיעה נועדה לכנס את העם למלחמה עליהם והם קמו והרגו את היהודים, ובעקבות כך תיקנו לתקוע במוסף. בשנים הבאות, כשהרומאים ראו שהיהודים קוראים קריאת שמע ומתפללים, קוראים בתורה ותוקעים, הם הבינו שהיהודים כנראה עסוקים בעבודת הבורא שלהם ואין כוונתם למלחמה.

גם בבבלי (לב ע"ב) נאמרה סיבה דומה: "אמר רבי יוחנן: בשעת השמד שנו" אם כי לא פורט מה הייתה הגזרה. בבבלי זהו הנימוק היחיד לדין המשנה. רש"י (ד"ה בשעת) כתב: "אויבים גזרו שלא יתקעו, והיו אורבין להם כל שש שעות לקץ תפלת שחרית, לכך העבירוה לתקוע במוספין". לפי רש"י הגזרה הייתה שלא יתקעו ולכן דחו את התקיעות למוסף, ולפי הירושלמי משום שתקעו בשחרית חשבו האויבים שזו קריאה למלחמה, ולכן דחו את התקיעות למוסף. תוספות (ד"ה בשעת) עמדו על ההבדל בין הבבלי לבין הירושלמי, שהרי אם

מדובר בגזרת שמד, אזי משבטלה הגזרה צריך להחזיר את התקיעות לשחרית, "ולפירוש הירושלמי ניחא טפי" כי אין מדובר על גזרה שלא לתקוע.[1]

התשובה השנייה בירושלמי היא של רבי יהושע בן לוי בשם רבי אלכסנדרי, שדרש מפסוק שמקומן של התקיעות הוא מלכתחילה בתפילת מוסף: "תפלה לדוד שמעה ה' צדק הקשיבה רנתי האזינה תפלתי בלא שפתי מרמה, מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים" (תהלים יז, א-ב):

> "שמעה ה' צדק" זו קריאת שמע.
> "הקשיבה רנתי" זו רינון תורה שצריך לקרותה ברינה ובזמרה.
> "האזינה תפלתי" זו תפלה.
> "בלא שפתי מרמה" זו מוסף, שלא עמד לתפלת מוסף בשפתי מרמה אלא מתוך דברי תורה, כי מוסף בא מיד לאחר קריאת התורה.
> מה כתוב בפסוק אחריו? "מלפניך משפטי יצא" היינו תקיעת שופר, שבא להזכיר זכיותיהם של ישראל לפני הקדוש ברוך הוא ביום הדין.

התשובה השלישית היא של רבי אחא בר פפא שאותה אמר לפני רבי זעירה, שמצוות היום במוסף. רבי תחליפה מקיסריה אמר שהפסוק מרמז על כך: "יום תרועה יהיה לכם" (במדבר כט, א) כלומר המצווה לתקוע בשופר, וסמוך לזה נאמר בתורה "ועשיתם עולה" (שם ב) – להקריב קרבן מוסף. רבנו חננאל (ראש השנה לב ע"ב) כתב את דברי הירושלמי כך: "אמר רבי תנחומא קרייה אמרה כן 'יום תרועה ועשיתם עולה', כלומר התרועה במוסף בעשיית העולה".

על פי התשובה השנייה, של רבי יהושע בן לוי בשמו של רבי אלכסנדרי, וכן על פי התשובה השלישית, של רבי אחא בר פפא, מלכתחילה כך קבעו שהתקיעות הן במוסף. הרב דוד כהן, "הרב הנזיר" (קול ואור, עמ' עד-עה), כתב שבמקדש היו תוקעים בין תמידין למוספין, "וי"ל משום זה אנו נוהגין בתקיעות דמיושב לפני מוסף זכר למקדש", ושוב חזר על כך (שם עמ' עט, קלז): "לשיטתנו, כי עיקר התקיעות היו במקדש, שהוא כמו עבודת היום, ועבודת היום במוספין, וכן התקיעות במוסף".

ב. מספר קולות השופר והברכות

את המצווה מדאורייתא לשמוע קול שופר מקיימים כששומעים תשעה קולות (לד ע"א). מדברי רבי יצחק יש ללמוד שהיו תוקעים פעמיים (טז ע"א):

> אמר רבי יצחק: למה תוקעין בראש השנה? למה תוקעין? רחמנא אמר תקעו!
> אלא: למה מריעין? – מריעין? רחמנא אמר זכרון תרועה!
> אלא: למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי לערבב השטן.

"תוקעין ומריעין כשהן יושבין" – תקיעות דמיושב, "ותוקעין ומריעין כשהן עומדין" – תקיעות דמעומד. בדברי תנאים וכן בירושלמי לא נזכר שתקעו והריעו וחזרו ותקעו והריעו. לפי הרמב"ן (דרשה לראש השנה, עמ' רמב) התקיעות דמיושב ואחר כך במעומד הונהגו בימי האמוראים:

---

1 מפרשים דנו בשאלה מדוע לא החזירו את התקנה למקומה לאחר שבטלה הסכנה. ראה: ר"ת (ספר הישר, חלק התשובות, סי' סז) – שאלותיו של הרב ר' אפרים, ושם (סי' סח) תשובת ר"ת, מדוע ממשיכים את סדר התקיעות במוסף הרי בטלה גזרת השמד; הרב ישכר תמר (עלי תמר, ירושלמי שם) שציין מקורות רבים שהשיבו לשאלה זו. ראה עוד: הרב מרדכי פוגלמן ("למה תוקעין בתפילת מוסף?", שו"ת בית מרדכי, סי' לד).

> שזה שנהגו להקדימן ולתקוע מיושב ומעומד מה שלא נשנה במשנה ולא בברייתא, המנהג הזה יש לו יסוד בגמרא, ורבותינו חכמי התלמוד האמוראין התחילו בו. וזהו שאמרו בגמרא "אמר רבי יצחק: למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין? כדי לערבב את השטן".[2]

כך כתב גם הריטב"א (טז ע"ב):

> היו נוהגין חכמי התלמוד לעשות כן, שאף על פי שתוקעין מיושב, חוזרין ותוקעין מעומד בתפלה על סדר הברכות, כסדר שתקעו מיושב.

"חכמי התלמוד האמוראין" – רבי יצחק הוא אמורא ארץ־ישראלי. בשל העובדה שלא היה מנהג אחיד וקבוע לכל ישראל, קבע רבי אבהו, שהיה גם כן אמורא ארץ־ישראלי וראש ישיבה ודיין בקיסריה, סדר אחיד (לד ע"א). הוא קבע שיש לתקוע שלושים קולות: תקיעה שברים תרועה תקיעה; תקיעה שברים תרועה; תקיעה תרועה תקיעה. כל סדרה תוקעים שלוש פעמים: תשר"ת – שנים עשר קולות; תש"ת – תשעה קולות; תר"ת – תשעה קולות. סך הכול: שלושים קולות. מאחר שהיו תוקעים פעמיים – מיושב ומעומד – יוצא שבעקבות תקנת רבי אבהו תקעו שישים קלות.[3]

על אלו נהגו להוסיף עוד ארבעים קולות נוספים – שלושים קולות ועוד עשרה קולות, ובסך הכול נוהגים לתקוע מאה קולות. כך על פי דברי הרב יחיאל ברבי נתן מרומי (ספר הערוך, ערך ערב):

> והני דמחמירין תוקעין שלושים כדיתבין, ושלושים בלחש, ושלושים על הסדר. כנגד מאה פעיות דפעי אימיה דסיסרא (ראש השנה לג ע"ב) ואילין עשרה אינון כשגומרין כל התפלה דכל תקיעתא דיחידאי מיבעי להיות עשרה – תשר"ת תש"ת תר"ת, ואינון מאה.[4]

את הברכות – מלכויות, זכרונות ושופרות – מברכים בעת התקיעות במוסף על סדר הברכות (לב ע"א-ע"ב). הברכות הללו הן מדברי חכמים (לד ע"ב):

> ומצוה בתוקעין יותר מן המברכין. כיצד? שתי עיירות, באחת תוקעין ובאחת מברכין. הולכין למקום שתוקעין, ואין הולכין למקום שמברכין. פשיטא, הא דאורייתא הא דרבנן.

ג. תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד

הלכה נוספת – התקיעות על סדר הברכות הן רק בתפילת ציבור ולא בתפילת יחיד (לד ע"ב):

> רב פפא בר שמואל קם לצלויי. אמר ליה לשמעיה: כי נהירנא לך תקע לי. אמר ליה רבא: לא אמרו אלא בחבר עיר. תניא נמי הכי: כשהוא שומען, שומען על הסדר, ועל סדר ברכות. במה דברים אמורים בחבר עיר, אבל שלא בחבר עיר שומען על הסדר, ושלא על סדר ברכות.

רב פפא בר שמואל עמד להתפלל מוסף ביחיד ואמר לשמשו שכאשר הוא מסיים כל ברכה מברכות מלכויות, זכרונות ושופרות, הוא ירמוז לו, ואז עליו לתקוע כפי שתיקנו לתקוע על סדר הברכות. על כך אמר לו רבא:

---

2 כך כתב הרמב"ן גם במקומות נוספים (כו ע"ב; מלחמות ה', יא ע"א בדפי הרי"ף).

3 במדרש (קהלת רבה, פרשה ז): "'כי ירא א־להים יצא את כולם' (קהלת ז, יח) – כגון רבי אבהו דקיסרין". הרב זאב וולף איינהורן, מהרז"ו (שם), כתב: "שמעתי ממופלג אחד שהכוונה על מה שכתוב בראש השנה שתיקן בתקיעות ראש השנה לצאת ידי כל הספיקות".

4 דברי הערוך הובאו בתוספות (לג ע"ב ד"ה שיעור [טז ע"ב ד"ה כדי]); רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי' תקצב). כך התקבל המנהג ברוב קהילות ישראל.

חכמים קבעו לתקוע על סדר הברכות רק בחבר עיר, בציבור, בעשרה אנשים, אבל יחיד – גומר את תפילתו ואחר כך תוקע את כל התקיעות יחד.

רב האי גאון (מובא: ראב"ד, תמים דעים סי' קיט; אוצר הגאונים, ראש השנה סי' קיז [עמ' 60-68]) כתב תשובה ארוכה מאוד על סדר התקיעות. בנוגע לתקיעות מיושב ומעומד כתב:

> מן התורה אין הפרש בין יושב לעומד. וכשתקעו מיושב יצאו ידי חובת התורה... ואם אנו כתבנו על תיקון חכמים ומנהג, להורות הלכה כתבנו. ודאי כי ציבור צריכים לשמוע על סדר ברכות... אבל יחיד שומען על סדר ולא על סדר.[5]

לפי רב האי גאון, אפשר לצאת ידי חובה בתקיעות דמיושב או דמעומד, וישנו הבדל בין יחיד לציבור – תקיעות על סדר הברכות נועדו לציבור בלבד.

גם הרמב"ם כתב באופן ברור אילו תקיעות נועדו ליחיד ואילו תקיעות הן במסגרת הציבור. בתחילה פירט הרמב"ם (הל' שופר ג, א-ג) את סדר התקיעות של יחיד, ואת תקנת רבי אבהו שיש לתקוע שלושים קולות:

> כמה תקיעות חייב **אדם** לשמוע ביום טוב של ראש השנה? תשע תקיעות... תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגליות ואין אנו יודעין היאך היא... נמצא סדר התקיעות כך הוא... נמצא מנין התקיעות שלשים כדי להסתלק מן הספק.[6]

על התקיעה במסגרת הציבור כתב הרמב"ם (שם ז):

> **הצבור** חייבין לשמוע התקיעות על סדר הברכות. כיצד? אומר שליח צבור אבות וגבורות וקדושת השם ומלכיות ותוקע שלש, ואומר זכרונות ותוקע שלש, ואומר שופרות ותוקע שלש, ואומר עבודה והודייה וברכת כהנים.

מהלכה זו ואילך כתב הרמב"ם את סדר תקיעת השופר של הציבור במסגרת התפילה. בהלכות הבאות פירט הרמב"ם הלכות נוספות שקשורות לברכות ולסדר הפסוקים ותוכנם, ושוב חזר וכתב (שם י):

> המנהג הפשוט בסדר התקיעות של ראש השנה **בצבור** כך הוא: אחר שקוראין בתורה ומחזירין הספר למקומו, יושבין כל העם, ואחד עומד ומברך: 'ברוך אתה ה' א־להינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמוע קול שופר', וכל העם עונין אמן. וחוזר ומברך 'שהחיינו' וכל העם עונין אחריו אמן. ותוקע שלשים תקיעות שאמרנו מפני הספק על הסדר.
>
> ואומר קדיש ועומדין ומתפללין תפלת מוסף. ואחר שגומר שליח צבור ברכה רביעית שהיא מלכיות תוקע תקיעה שלשה שברים תרועה תקיעה פעם אחת, ומברך ברכה חמישית שהיא זכרונות, ואחר שגומרה תוקע תקיעה שלשה שברים ותקיעה, ומברך ברכה ששית שהיא שופרות, ואחר שגומרה תוקע תקיעה תרועה ותקיעה פעם אחת, וגומר התפלה.

בהמשך כתב הרמב"ם (שם יב) שכל יחיד יוצא ידי חובה בתקיעות דמיושב, ואין יחיד חייב לשמוע את התקיעות על סדר הברכות. לעומת זאת הציבור חייב לשמוע את התקיעות על סדר הברכות:

---

5 ביאור מקיף לתשובתו של רב האי גאון ראה: דניאל שפרבר, "דברי רב האי גאון על תקיעת השופר והפולמוס הקראי", בהיותו קרוב (הוצאת ישיבת אור עציון, תש"ס), עמ' 246-254.

6 הרמב"ם (הל' תשובה ג, ד; מורה הנבוכים ג, מג) הסביר את טעם מצוות התקיעה בשופר שעניינה לעורר לתשובה. נראה שמגמה זו באה לידי ביטוי במסגרת החובה האישית לשמוע קול שופר.

> כיון שיצאו מידי ספק בתקיעות שמיושב אין מטריחין על הצבור לחזור בהן כולן על סדר ברכות... וכל הדברים האלו בצבור. אבל היחיד בין ששמע על סדר ברכות בין שלא שמע על הסדר בין מעומד בין מיושב יצא, ואין בזה מנהג.[7]

היחיד יוצא ידי חובתו בתקיעות דמיושב. התקיעות דמעומד הן חלק מתפילת הציבור, והן אינן קשורות לחובת היחיד לשמוע קול שופר. כך כתב הריטב"א (לד ע"א):

> מדינא הרי יצאנו ידי חובת מצות שופר בתקיעות דמיושב, ואין תקיעות שעל סדר ברכות באות לחובת מצות שופר, אלא לחובת תפלה בצבור להעלות תפלה בתרועה.[8]

דברים דומים כתב הרמב"ן (דרשה לראש השנה, עמ' רמג [שם גם בעמ' רמא-רמב; מלחמת ה', יא ע"א בדפי הרי"ף]):

> בראש השנה נמי כיון שיצאנו ידי חובת תקיעות של תורה מיושב, ולא נשאר עלינו אלא חובת ברכות שתקנו בהן תקיעות כדי שיעלה זכרונינו לטובה בשופר.

על כך שהתקיעות דמעומד הן חלק מתפילת הציבור ולא קיום החובה האישית של תקיעת שופר, ניתן ללמוד מדברי התוספתא (א, יא) שדומים מאוד לדברי הברייתא שהובאה בגמרא (טז ע"א; לד ע"ב):

> אמרו לפניו מלכויות זכרונות ושופרות. מלכויות – כדי שתמליכוהו עליהם. זכרונות – כדי שיבא זכרונכם לטובה לפניו. שופרות – כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפניו.

התקיעות במסגרת הברכות הן "כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפניו".[9]

הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, אורח חיים, הל' ראש השנה סי' קלז, ד) חידד את ההבדל בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד באופן הבא:

> ויחיד שלא בא לבית הכנסת ולא שמע תקיעות דמעומד, לא חשיב עבריין על שלא קיים מצוות שופר. דמעולם לא נתחייב היחיד בתקיעות דמעומד, אלא חטאו שהוא פורש מן הציבור ואינו משתתף עמהם בתפילת הציבור שהיא מצווה ובכלל התפילה של ראש השנה גם מצוות שופר שהיא על סדר הברכות, ואין חומר בשמיעת שליח הציבור בראש השנה יותר מבכל השנה... ומ"מ אין תקנתם לחייב כל יחיד

---

7 ראשונים נוספים כתבו על סדר התקיעות: ספר הפרדס עמ' ריח-ריט; רי"ף (י ע"ב-יא ע"א בדפי הרי"ף); רא"ש (ד, י, יב; תוספות רא"ש, לד ע"א; רא"ש סוכה ג, כו); הרב ישעיהו דטראני (פסקי הרי"ד, לד ע"א); הרב אליעזר בר' יואל הלוי (ראבי"ה, סי' תקמא וסי' תקסו); הרב יצחק אור זרוע (ספר אור זרוע חלק ב – הלכות ר"ה סי' רסט), ועוד. עיון במחלוקת הראשונים מה עיקר התקיעות – דמיושב או דמעומד: הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – ימים נוראים, עמ' נח-סו; מקראי קודש – סוכות, ב, עמ' עד-עה); הרב יצחק שילת ("תקיעות דמיושב ודמעומד", זכרון תרועה, עמ' 616-665); הרב אליהו רחמים זייני ("האם מותר לעמוד בתקיעות דמיושב?", עץ ארז, ד, עמ' 150-182); הרב ברוך מרדכי אזרחי ("מלכויות זכרונות ושופרות", ברכת מרדכי – ראש השנה, סי' טז); הרב אשר וייס (מנחת אשר – מועדים, סי' ו), ועוד.

8 אמנם אם אדם לא שמע תקיעות דמיושב ושמע תקיעות דמעומד, יצא ידי חובה. כך כתב הריטב"א (טז ע"ב): "ובודאי אין שתיהן חובה, שאם תקע על סדר ברכות בלבד, יצא".

9 הרב ישראל מאיר הכהן מראדין (משנה ברורה, סי' תקצב ס"ק א) כתב שיש מקומות שנהגו לתקוע במוסף בתפילת לחש, אבל אין לנהוג כן לכתחילה שלא לבלבל את המתפללים, ומשלימים אחר התפילה. דנו בכך גם: הרב אברהם בורנשטיין (שו"ת אבני נזר, או"ח סי' תמה-תמו); הרב אברהם ישעיהו קרליץ (חזון איש, או"ח סי' קלז, ד); הרב צבי פסח פרנק (מקראי קודש – ימים נוראים, עמ' סח); הרב משה יהושע אהרונסון (שו"ת ישועת משה סי' מא, ב); הרב דוד הכהן, "הרב הנזיר" (קול ואור, עמ' עו-עז); הרב שבתאי רפפורט ("תקיעות בלחש ובחזרת הש"ץ", קובץ שפתי כהן, תש"ס, עמ' 166-170), ועוד.

> לשמוע קול שופר אלא חובת הציבור היא, וחוב על כל יחיד לכונן תפילת שליח ציבור בעשרה, אבל אינה חובה על היחיד בתקיעת שופר מדין מצות שופר של ראש השנה.[10]

דברים דומים כתב הרב מיכל זלמן שורקין בשם הרי"ד סולובייצ'יק (הררי קדם, א, עמ' ט-י):

> להרמב"ם יש שני חיובים נפרדים בשמיעת קול שופר: א. חיוב תקיעה של יחידים, ואלו הם תקיעות דמיושב. ב. חובת שופר בציבור תקיעות דמעומד על סדר הברכות... ולהרמב"ם על כל סדר וסדר תקנו ברכה בפני עצמה. במיושב ברכת השופר, ובמעומד מלכויות זכרונות ושופרות. וזהו עצמה התקנה של לערבב את השטן. שישנם שני חיובים בתקיעת שופר.[11]

נראה אם כן, שהממד הציבורי שבתפילה בתקיעות דמעומד הוא מעין המשך למה שהיה בזמן המקדש או זכר למקדש (אם כי הביטוי זכר למקדש לא נזכר בהקשר זה).[12] לאחר חורבן המקדש קבעו לתקוע בציבור בתפילת מוסף, ולומר מלכויות, זכרונות ושופרות – תקיעות דמעומד, נוסף על החובה האישית לשמוע קול שופר לפני תפילת מוסף – תקיעות דמיושב. אמנם, יש הבדל משמעותי בין התקיעות האישיות לבין התקיעות במסגרת תפילת מוסף בנוגע לזמן. "כל היום כשר... לתקיעת שופר" (מגילה כ ע"ב), לתקיעה של היחיד. אך התקיעה במסגרת תפילת מוסף היא על פי גדרי הלכות תפילת מוסף – עד שבע שעות (ברכות כו ע"א-ע"ב), ובדיעבד כשר כל היום, אם כי נקרא פושע (ברכות כח ע"א).

התקיעות שתוקעים במסגרת תפילת מוסף בציבור, נוסף על התקיעות האישיות, מטרתן ערבוב השטן כדברי רבי יצחק (טז ע"ב). כך הסביר הרב שמואל בורנשטיין (שם משמואל, דברים, פרשת נצבים, תרע"א):

> יש לומר עוד שזהו ענין תקיעות דמיושב ותקיעות דמעומד. דהנה תקיעות דמיושב הן אף לכל יחיד ויחיד, ותקיעות דמעומד על סדר ברכות הן רק בציבור, ויחיד אינו תוקע על סדר ברכות. שבראשונה התקיעות דמיושב מעוררין הלבבות שכל איש ואיש הפרטי יכון את לבבו כנ"ל למען יתאחד בכלל ישראל, ואח"כ באין התקיעות דמעומד שהן מפאת הכלל, וזה לערבב את השטן. שהתאחדות ישראל גירא בעיני דשטנא. ובמדרש (בראשית רבה פרשה צח) "הקבצו ושמעו" נעשיתם אגודה אחת התקינו עצמם לגאולה, ומטא זמניה למתבלע. אמן כן יהי רצון במהרה בימינו.[13]

ראשונים אחרים סברו שהתקיעות שעל סדר הברכות – תקיעות דמעומד, הן העיקר, והתקיעות דמיושב נועדו לבלבל את השטן. כך הסביר הר"ן (ג ע"א מדפי הרי"ף) את דברי רבי יצחק (טז ע"ב):

---

10 הרב משה שטרנבוך (מועדים וזמנים, א, ראש השנה סי' ח) כתב שהרב יצחק זאב סולובייצ'יק, הגרי"ז, אמר שלדעתו כל אחד מהציבור צריך לשמוע כל מילה בחזרת הש"ץ שרק אז התקיעות הן על סדר הברכות, ואם שמע רק את התקיעות לא יצא ידי חובת התקיעות על סדר הברכות. הרב שטרנבוך כתב שדברי הגרי"ז אינם תואמים לדברי החזון איש הללו.

11 עוד בענין זה: הרב יוסף דב סולובייצ'יק (על התשובה, עמ' 85-86; "עשרה פסוקים שבמלכויות זכרונות ושופרות", מסורה, ב [תש"ן], עמ' טו).

12 תוספות (ברכות כו ע"ב ד"ה איבעיא להו) כתבו שתקנת תפילת המוסף במשך השנה היא "משום 'ונשלמה פרים שפתינו' (הושע יד, ג)". בראש השנה יש לזה ביטוי מיוחד באמצעות התקיעות על סדר הברכות.

13 דברים דומים כתב גם במקום נוסף (שם משמואל, דברים, פרשת נצבים, תר"פ). הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (הרחב דבר, ויקרא כג, כד), הסביר באריכות את ההבדלים בין אופי התקיעות במסגרת התכנסות ציבורית לבין מסגרת יחיד. שתי מגמות יש למצוות השופר. האחת, לעורר לתשובה, וזה נעשה גם במסגרת יחיד. השנייה היא המלכת ה' בעולם, וזו נעשית רק במסגרת ציבור, "הקב"ה בא לשכון כבוד בישראל וממליכים אותו בתפילת מלכויות זכרונות ושופרות". הרב יחיאל מיכל אפשטיין (ערוך השולחן, אורח חיים, סי' תקפה, ג) הסביר שהשטן רואה שמאחר שגזרו גזרות על עם ישראל והזיזו את התקיעות למוסף, עם ישראל מתאמצים ביתר שאת ותוקעים פעמיים.

> "אמר רבי יצחק: למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין". פירוש כיון שעתידין לתקוע כשהן עומדין, **דתקיעות שעל סדר הברכות הן עיקר**, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין? ואמרינן כדי לערבב את השטן... ונראה לי שלכך הקדימו תקיעות שמיושב, **אף על פי שהיה ראוי להקדים אותם שעל סדר הברכות שהן עיקר**, לפי שאילו היו מקדימין אותן אפשר שלא היו חוששין אחר כך לתקיעות שמיושב שאינן אלא לערבב את השטן בלבד, ולפיכך הקדימו תקיעות שמיושב שבידוע שלא יזלזלו באותן שעל סדר הברכות.[14]

לפי שיטה זו התקיעות לחובת היחיד היו במסגרת הברכות שחכמים תיקנו בתפילת מוסף, ואת התקיעות דמיושב הוסיפו מאוחר יותר "כדי לערבב השטן". אמנם לא ברור מתי הוסיפו את התקיעות דמיושב, ולמה דווקא אז הוסיפו אותן.

ד. תקיעה בשופר בציבור היא חלק ממצוות ההתכנסות לתפילה בראש השנה

על תקנת חכמים להוסיף תקיעות על החובה האמורה בתורה הקשו התוספות (טז ע"ב ד"ה ותוקעים; כח ע"ב ד"ה ומנא): "הא קעבר משום בל תוסיף?". תוספות בשאלתם הפנו לאמור בתורה: "את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו" (דברים יג, א). תוספת התקיעות איננה שונה לכאורה מהאיסור להוסיף מין חמישי לארבעת המינים, או מהוספת פרשייה לארבע הפרשיות שבתפילין, וכדו'.[15] על כך השיבו תוספות:

> ויש לומר דאין שייך בל תוסיף בעשיית מצוה אחת ב' פעמים. כגון כהן אם מברך וחוזר ומברך אותו צבור עצמו, או נוטל לולב וחוזר ונוטל, וכן תוקע וחוזר ותוקע.

לפי תוספות הכפלת מצווה בשלמותה איננה נכללת באיסור בל תוסיף ולכן מותר לחזור ולקיים אותה. לדברי חלק מהראשונים שצוינו לעיל (הרמב"ם, הרמב"ן, הריטב"א ועוד) ניתן להשיב על שאלה זו, שהתקיעות בתפילת מוסף נועדו למטרה אחרת, הן חלק מתפילת הציבור והן אינן חלק מחובת היחיד לשמוע קול שופר. הרשב"א (טז ע"א) השיב ישירות לשאלת התוספות: "במה שעמדו חכמים ותקנו לצורך אין כאן בל תוסיף, דכבר אמרה תורה 'על פי התורה אשר יורוך' (דברים יז, יא)". כלומר איסור בל תוסיף הוא כשאדם מוסיף דבר־מה למצווה מדעת עצמו, כגון כוהן שהוסיף ברכה משלו, אך אם חכמים קבעו את המצווה אין הם עוברים על איסור בל תוסיף. ועל כן, תקנת חכמים להוסיף על מניין התקיעות איננה סותרת את איסור "בל תוסיף". כך גם באשר לאיסור לא לגרוע:

---

14 כך כתב הר"ן גם בדף טז ע"א (מדפי הרי"ף). כך כתבו גם: שאלתות דרב אחאי גאון (שאילתא קעא, העמק שאלה אות ב); תוספות (פסחים קטו ע"א ד"ה מתקיף); הראב"ן (המנהיג, הל' ראש השנה, א סי' שכא); רבנו יעקב (טור, אורח חיים סי' תקפה, ובית יוסף וב"ח שם), ועוד.

15 בספר הפרדס, מבית מדרשו של רש"י (סימן קעא), הסביר שזו הייתה קושייתו של רבי יצחק. הרי בתקיעות דמעומד עוברים על בל תוסיף: "פירש רבי יצחק, למה תוקעין ב' פעמים, הלא מתקיעה שמיושב שברכנו עליה יצאנו, ולמה אנו שונין עוד התרועה הלא להטריח את הציבור בכדי... ועוד שאם יוסיף על ג' התרועות המפורשות בתורה עובר על לא תוסף על הדבר, ולמה תוקעים פעם שנייה? פירש רבי יצחק, שניה לא נצרכה אלא לערבב השטן". בספר הפרדס שם גם הסביר מדוע תקנת רבי אבהו עצמה אינה מתנגשת עם איסור בל תוסיף: "ורבי אבהו שתיקן תשר"ת לא להוסיף על התרועות נתכוון, אלא כנגד לעמוד על ג' תרועות שבתורה שנסתפק בהם או שברים או תרועה, הילכך אינו נראה כמוסיף על הציבור". גם הריטב"א (סוכה לא ע"ב) דן בשאלה זו: "ומה שתוקעין בראש השנה יותר מט' תקיעות שאמרה תורה מתקנתא דרבי אבהו בקסרין הא אמאי, דאע"ג דכל תקיעה באנפי נפשה קיימא איכא משום בל תוסיף? וי"ל דכיון שאין עושין כן משום תוספת אלא מן הספק שמא לא יצאו בראשונות שוב אין כאן משום בל תוסיף, אבל אם בא לתקוע ד' סימנין כדי לעשות ד' תרועות שאמרה תורה הרי הוא עובר משום בל תוסיף". בעניין זה ראה בהרחבה: הרב שמעון בוקסר ("'בל תוסיף' ו'בל תגרע' בתקיעת שופר", שופרא דשופר, עמ' תנג-תפו).

> ...והוא הדין בבל תגרע לצורך, כגון יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת. אע"ג דאמרה תורה תקעו, עמדו וגזרו שלא לתקוע, וכל זה לצורך. והכא נמי לצורך ראו לתקוע, ולחזור ולתקוע, ומצוה לשמוע לדברים חכמים מ"לא תסור". כן נראה לי.

הרשב"א קישר בין שתי התקנות – הוספה על מניין התקיעות וביטול התקיעות בראש השנה שחל בשבת. כשחכמים מתקנים אין הם עוברים על האיסור להוסיף או לגרוע.[16] הרב אריה לייב (טורי אבן, ראש השנה טז ע"ב) הקשה על דבריו שאיסור בל תגרע הוא כשאדם מקיים מצווה אך לא בשלמות, כגון: שלוש פרשיות בתפילין, שלושה מינים בלולב, אך כשאינו מקיים כלל את מצוות התקיעה כשראש השנה חל בשבת, אין זה גירעון אלא ביטול מוחלט?[17] הראי"ה קוק (עץ הדר השלם, אות טו, עמ' עד-פג) יישב את קושיית הטורי אבן על הרשב"א, ומדבריו ניתן ללמוד עיקרון משמעותי ביחס לתפילה ולתקיעות בראש השנה. הראי"ה קוק הסביר את דברי הרשב"א על פי דברי רבו הרמב"ן (שם עמ' עז-עח):

> הרמב"ן בפירוש התורה (ויקרא כג, ב) ["מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש"] דמצות מקרא קודש ביום טוב הוא מהתורה, היינו להתאסף ולעשות איזה ענין של תפילה מענין קדושת היום בציבור. ויש לומר שהיא מצוה כללית על הציבור ואולי אינה מוטלת על כל יחיד... כללות ענינם וקיבוץ הציבור על זה הוי דאורייתא, דיש לומר דהיחיד אינו מחויב בזה כי אם כלל הציבור במקום שהוא נמצא... אם כן מה שמתפללין וקוראין מקרא קודש של זכרון תרועה ובפרט בציבור, חשוב כהתחיל את המצוה, וכשאינו תוקע נקרא שמגרע, והוי שפיר בל תגרע, אלא שאינו עובר משום טעמו של הרשב"א, כיון שהוא עושה לצורך ועל פי חכמים אין בו משום בל תגרע.[18]

ההתכנסות הציבורית לתפילה היא הביטוי של החג כ"מקרא קודש". המקרא הוא אסיפה לתפילה. בראש השנה, מצוות שופר היא חלק מתוכן ההתכנסות והאסיפה. המניעה לתקוע בשופר כשראש השנה חל בשבת, גורעת מאופן קיום המצווה השלמה, לולא דברי הרשב"א שתקנת חכמים אינה נחשבת גרעון. יש להעיר שאין תוקעים בראש השנה שחל בשבת גם את התקיעות של היחיד. אך כאמור קושיית הרשב"א מוסבת על דברי רבי יצחק ששאל למה תוקעים ומריעים גם כשעומדים, וכוונתו לתקיעות שבמסגרת תפילת הציבור.

לפי דברינו לעיל, ניתן לומר שהוספת תקיעות על החובה מדאורייתא נועדה למטרה אחרת. החובה דאורייתא היא חובת היחיד. בכך השומע מקיים את מצוותו לשמוע קול שופר. תקיעות אלו הן במסגרת תקיעות דמיושב. תקיעות דמעומד עניינן חובת הציבור לתקוע בשופר במסגרת התפילה. המטרה אחרת

---

16 כך הסביר הרמב"ם (הל' ממרים ב, ט; סוף מנין לא תעשה) את איסור בל תוסיף ובל תגרע. עוד בעניין זה: רמב"ן (דברים ד, ב); רבי יהודה הלוי (כוזרי ג, מ); מהר"ל (באר הגולה, הבאר הראשון). על דברי הרשב"א הללו ראה: הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצווה תנד, ג-ה); הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק (בית הלוי, א, סי' מב); הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (שו"ת משיב דבר, א, סי' לו; שאלתות דרב אחאי גאון, שאילתא נג, העמק שאלה אות ד); הרב צבי פסח פרנק (מקראי קדש – ימים נוראים, עמ' סו-סז); הרב אלעזר מנחם מן שך (אבי עזרי, הל' ממרים ב, ט) הסביר שאין מחלוקת עקרונית בין התוספות לרשב"א והם משלימים זה את זה; הרב פסח שטיין ("בענין בל תוסיף בתקנת חכמים", קובץ המועדים – ראש השנה ויום כיפור, עמ' קנח-קסג); הרב יעקב ישראל קנייבסקי (קהלות יעקב, ראש השנה סי' טו-טז), ועוד.

17 ראה עוד בדברי הרב אריה לייב (טורי אבן, אבני מלואים ראש השנה כח ע"ב). מדברי רבינו יונה (שערי תשובה ג, יא) ניתן להבין שהמבטל מצווה עובר גם על "לא תגרע".

18 הטור (או"ח סי' תקפב) כתב שמנהג אשכנז לא לומר בתפילת מוסף "מקרא קודש": "והכי מסתבר דכיון שאומר את יום חג פלוני הזה הכל בכלל. דמאי שנא להזכיר מקרא קודש טפי מאיסור עשיית מלאכה ושאר כל הלכותיו?". הראי"ה קוק (מצוות ראיה, שם, עמ' פב) השיב על שאלה זו על פי דברי הרמב"ן הללו: "וי"ל ע"פ דברי הרמב"ן שפירש מקרא קודש, הועידה ביחד בציבור, להזכיר מאורע היום בשבח וקדושה, וי"ל שהוא שייך שפיר לתפילה שעיקרה בציבור. ואולי יש לעשות פשרה, שלא יזכיר ביחיד מקרא קודש רק כשמתפלל בציבור, מפני שמקיים אז את המצווה של מקרא קודש דמתרגמינן מארע קדיש".

ושונה ועל כן אין זו הכפלה של אותה מצווה פעמיים, אלא מהות אחרת על פי תקנת חכמים, וכדברי הרשב"א שלחכמים מותר לתקן תקנות ולא על כך נאמר איסור בל תוסיף ובל תגרע.

סיכום

לאחר החורבן, משגלתה סנהדרין ליבנה, קבעו לתקוע בתפילת מוסף על סדר ברכות – מלכויות, זכרונות ושופרות – במסגרת תפילת הציבור. סדר הברכות והפסוקים הנכללים בהן התגבש במשך השנים. קביעה זו, לתקוע במסגרת תפילת מוסף, מגמתה להמשיך את מה שהיה במקדש, במסגרת עבודת היום, בעת הקרבת קרבן הציבור.

לפי חלק מהראשונים (רמב"ם, רמב"ן, ריטב"א, ועוד) התקיעות על סדר הברכות במסגרת תפילת מוסף הן חובת תפילה בציבור, כדי שהתקיעות יעלו בתפילה לפני ה' – "תקיעות דמעומד", נוסף על החובה המוטלת על כל יחיד לשמוע קול שופר – "תקיעות דמיושב". לפי ראשונים אחרים (תוספות, ר"ן, טור, ועוד), חובת היחיד לשמוע קול שופר מתקיימת במסגרת התפילה הציבורית, תפילת המוסף – "תקיעות דמעומד". התקיעות שלפני תפילת מוסף, "תקיעות דמיושב", נועדו לערבב את השטן.

התקיעות בשופר בציבור, "תקיעות דמעומד", הן חלק מהמצווה להתכנס לתפילה בראש השנה. אשר על כן חכמים שביטלו את המצווה לתקוע בשופר בשבת מחשש שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים, גרעו משלמות המצווה. לחכמים מותר לתקן תקנות גם אם התקנות נראות כמוסיפות על מצווה או גורעות ממנה.